

Tusculum

**SALONITANSKA MUZA
DUJE RENDIĆA-MIOČEVIĆA**

2017
SOLIN-10/2

Tusculum
10/2

Solin, 2017.

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Špiro Žižić

Urednik

Marko Matijević

Nakladnički savjet

Joško Belamarić
Nenad Cambi
Josip Dukić
Miroslav Katić
Šime Marović
Dražen Maršić
Ivica Žižić

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Marko Grgić

Tisak

Suton Graf Zagreb

Za tiskaru

Tihomir Kujundžić

Naklada

500 primjeraka

Časopis je uvršten u podatkovne baze: ESCI (Emerging Sources Citation Index), DOAJ (Directory of Open Access Journals), AWOL (The Ancient World Online), Hrčak (Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske).

Izdavanje časopisa novčano podupiru Grad Solin i Ministarstvo znanosti i obrazovanja.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

10/2

Solin, 2017.

ZBORNİK RADOVA SA ZNANSTVENOGA KOLOKVIJA

SALONITANSKA MUZA DUJE RENDIĆA-MIOČEVIĆA

Dignum laude virum Musa vetat mori /
Muza ne dopušta da umre muž vrijedan hvale
(*Hor., Carm. IV, 8, 28*)

Pripremni odbor

Jasna Jeličić-Radonić, Mirjana Matijević Sokol, Marina Šegvić,
Špiro Žižić, Dino Demicheli, Ivan Matijević

Solin, 29. lipnja 2016.

Sadržaj

9		Predgovor
11-18	Marina Šegvić	Duje Rendić-Miočević (Split, 29. 6. 1916. – Zagreb, 30. 4. 1993.)
19-21	Ivan Mirnik	Opus Duje Rendića-Miočevića na suvremenim znanstvenim međumrežnim stranicama
23-36	Nenad Cambi	Nova svjedočanstva solarnih i mističkih kultova u Dalmaciji
37-55	Ante Rendić-Miočević	Arheološka istraživanja na spoju gradskih bedema sjeverno od <i>Porta Caesarea</i> u Solinu (1970. – 1973.)
57-66	Jasna Jeličić-Radonić	<i>Gloria virtutem tamquam umbra sequitur</i>
67-75	Joško Belamarić	Rendić-Miočevićeva teza o sadržaju uništenoga središnjeg motiva friza Dioklecijanova mauzoleja
77-92	Mirjana Matijević Sokol	Od epitafa svećenika Ivana do epitafa kraljice Jelene
93-97	Tonko Maroević	Uklesani stihovi, usklađeni prepjevi Prevoditeljsko-priredivački prinos Duje Rendića-Miočevića
99-120	Bruna Kuntić-Makvić	<i>Διάλεκτος, γράμματα, signum</i> Službena komunikacija ilirskih vladara prema izvještajima starih pisaca
121-127	Jelena Marohnić	Isejski natpis s najviše negrčkih imena (Brunšmid br. 12)
129-141	Branka Migotti	Nadgrobnni spomenik obitelji Aurelija Januarija iz Dobrinaca kod Rume (<i>Caput Bassianense</i>)
143-173	Ivan Radman-Livaja	Pregled ilirske onomastike na sisačkim teserama
175-197	Dino Demicheli	Neobjavljeni i nepoznati rimskodobni natpisi iz istraživanja Ejnara Dyggvea u Šupljoj crkvi u Solinu
199-210	Ivan Matijević	O vojnoj karijeri centuriona Lucija Varija [---] po natpisu ILlug 2098 iz Salone
211-219	Josip Dukić	<i>Salona Christiana</i> – Pisana ostavština don Frane Bulića biblioteci Centralnoga bogoslovnog sjemeništa u Splitu
221-232	Vladimir Sokol	Aleja istraživača Salone – Dolina hrvatskih kraljeva Važnost Dalmacija/e za hrvatsku povijest kroz rezultate njihova bavljenja

PREDGOVOR

Prošle godine 29. lipnja obilježili smo 100 godina od rođenja arheologa Duje Rendića-Miočevića, znamenitoga istraživača Salone. Kao studenti arheologije proveli smo s profesorom Rendićem početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća (1972., 1973., 1974.) nekoliko istraživačkih kampanja u Saloni na spoju bedema stare jezgre Salone i njezina istočnog dijela sjeverno od poznatih *Porta Caesarea*. Tada smo u potpunosti doživjeli posebnu vezu Duje Rendića-Miočevića sa Salonom i Solinom. Upravo zato smo mi, njegovi studenti, kolege i prijatelji, inicirali još jednom prisjećanje na našega Profesora jednodnevnim skupom na mjestu kojemu je posvetio velik dio svoga znanstvenog opusa. Dragi Profesor, *natus et nutritus* u Splitu, ali stalno vezan uz Salonu - Solin, danas počiva u sjeni čempresa Lovrinca i kao čuvar bdije nad Salonom i svojim Splitom, pa i kroz nas, svoje učenike. Ovaj skup naš je darak zahvalnosti Duji Rendiću-Miočeviću.

Skup smo realizirali uz svesrdnu podršku Grada Solina i Doma Zvonimir kojima zahvaljujemo, jer teško bismo bez njihove materijalne i moralne pomoći mogli obilježiti ovu važnu godišnjicu koja može biti onaj kamen temeljac za novi pristup spomenicima Salone i Solina u budućnosti.

Znanstveni kolokvij, posvećen našem dragom Profesoru, potpuno je ostvaren objavom izlaganja svih sudionika u posebnom broju Časopisa za solinske teme *Tusculum 10/2*, što je izraz poštovanja salonitanskoga djela Duje Rendića-Miočevića. A to najbolje ilustrira Horacijev stih *Dignum laude virum Musa vetat mori / Muza ne dopušta da umre muž vrijedan hvale (Hor., Carm. IV, 8, 28)*.

Jasna Jeličić-Radonić i Mirjana Matijević Sokol

Duje Rendić-Miočević

Vladimir Sokol

Aleja istraživača Salone – Dolina hrvatskih kraljeva

Važnost Dalmacija/e za hrvatsku povijest kroz rezultate njihova bavljenja

Vladimir Sokol
HR, 10000 Zagreb
Ulica kralja Zvonimira 7

Pisac na početku obrađuje važnost Dalmacije u hrvatskoj i europskoj povijesti, utvrđuje nove činjenice o njezinoj političkoj organizaciji, koja se u mnogim napisima opisuje množinom kao Dalmacije, te je donio zaključke o prostoru koji je posve izostavljen u dijelu historiografije, a odnosi se na »kontinentalnu Dalmaciju« između Save i Drave. Njegova promišljanja naslanjaju se na promišljanja i sučeljavanja s rezultatima mnogih koji su nastojali utvrditi povijesno-političku poziciju Salone, ali i Dalmacije. Iz toga proizlazi stoljetno zanimanje mnogih istraživača, od humanizma do danas, za njezinu prošlost i spomenike. Od toga pa do najnovijih vremena više je arheologa, povjesničara, arhitekata dalo obol istraživanju Salone i valorizaciji njezinih spomenika. Mnogi od njih su zaslužili da ih se obilježi u prostoru definiranom uz cemeterij na Manastirinama u okviru lokaliteta Tusculum. U izlaganju, pisac se osvrće na najvažnije od njih čija bi memorija bila oživotvorena u obliku bista postavljenih u drvoredu čempresa tvoreći Aleju istraživača Salone, ili kraće Aleju istraživača.

U drugom dijelu rada autor se bavi salonitansko/solinskim prostorom, jer su Salona i Solin neodvojiva kulturno-povijesna cjelina sačinjena od rimskoga kompleksa i srednjovjekovnih spomenika od najveće važnosti za hrvatsku državu i identitet. Stoga predlaže se da se uz spomenuti projekt afirmira i potakne realizacija projekta koji bi se prikladno mogao nazvati Dolina hrvatskih kraljeva. Istraživači don Frane Bulić, don Lovre Katić, Duje Rendić-Miočević, Ejnar Dyggve uz druge koji su zaslužili svoje mjesto u Aleji istraživača Salone, svoje su radove usmjeravali također prema starohrvatskim spomenicima poput Trpimirovih Rižinica, mauzoleja hrvatskih kraljeva na Otoku te krunidbenu baziliku kralja Zvonimira. Uz druge spominjane hrvatske kraljeve i kraljice, tim bi se projektom jedinstvena naziva Dolina hrvatskih kraljeva (Dolina kraljeva) valoriziralo najvažnije povijesno nasljeđe hrvatskoga identiteta.

Ključne riječi: Salona, Dalmacija/Dalmacije, Ilirik, Liburnija, metropola, istraživači, Duje Rendić-Miočević, aleja istraživača, Manastirine, Dolina hrvatskih kraljeva, kraljica Jelena, knez Trpimir, kralj Zvonimir

UDK: 904(497.5 Solin)
94(497.5-3 Dalmacija)

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 16. svibnja 2017.

Povijesni pregled političke organizacije prostora Dalmacija sa središtem u Saloni

Salona/Solin, staro je središte rimske Dalmacije, ali i ranosrednjovjekovne hrvatske države. Jednom objedinjena s Augustovom Panonijom – kako je zapisano u

čuvenom *Monumentum Ancyranum*: »i proširio sam granice Ilirika sve do rijeke Dunava«¹ – sve do cara Tiberija bit će metropola jedinstvenoga prostora od Dunava i Drave do Jadrana. Ovaj će se teritorij kasnije od konca 8. stoljeća nazivati Hrvatskom kneževinom i kraljevinom.

1 30. *Pannoniorum gentes, quas ante me principem populi Romani exercitus nunquam adit, devictas per Ti. Neronem, qui tum erat privignus et legatus meus, imperio populi Romani subieci protulique fines Illyrici ad ripam fluminis Danuvi. Citra quod Dacorum transgressus exercitus meis auspiciis victus profligatusque est, et postea trans Danuvium ductus exercitus meus Dacorum gentes imperia populi Romani perferre coegit.* Vidi: M. Gebel 1975, str. 34.

Organizacija Ilirika-Dalmacije u jedinstvenim granicama od Jadrana do Dunava i Drave, sjevera i juga provincije, održat će se, kako se do sada mislilo, do Augustova nasljednika Tiberija, koji provinciju reorganizira na užu iliričku Dalmaciju, a kasnije se u drugoj polovini 1. stoljeća uspostavlja i opća Panonija. Najnovije otkriće spomenika Kvinta Gavija Fronta u Varaždinskim Toplicama, datiranog potkraj 1. stoljeća, koji glasi: »Kvint Gavije Fronto..., prefekt zajednice Skordiska, Breuka i Jaza, carskom voljom...,«² pokazuje međutim na drukčiji razvoj događaja u svim tim organizacijama i reorganizacijama budućega hrvatskog prostora. Naime, iz citiranoga natpisa može se vidjeti, da još uvijek, barem do početka 2. stoljeća i Trajanovih reformi iz 107. godine³ postoji poseban prefekt za područje Međurječja, tj. zajednice od Dunava do Suttle i između Save i Drave na kojem su obitavale etničke skupine Skordiska, Breuka i Jaza. Fuldski anali za godinu 884. bilježe da je knez Braslav (*dux Brazlav/Brasclav*) držao *regnum inter Dravum et Savum flumine*,⁴ što je potpuno isti izraz za isti prostor samo je s vremenskim odmakom prefekta zamijenio *dux*. On je, pak, dobio i Donju Panoniju s Blatnogradom (... *imperator /Arnulfus/ Pannoniam cum urbe Paludarum tuendam Brazlovoni, duci suo in id tempus commendavit.*)⁵ što je prostor iznad rijeke Drave.⁶ Također ne smijemo zaboraviti da u velikom ustanku protiv Rima 6. – 9. godine, koji je uplašio i sam Senat, zajedno sudjeluju dva Batona, jedan iz panonskoga Međurječja i drugi iz Dalmacije.

Dokad je postojala takva izdvojena struktura iz Panonije, a očito je još ušla u sljedeće 2. stoljeće, nije nam poznato, kao niti njezin odnos prema užoj Dalmaciji s kojom je donedavno bila jedinstvena. Da je nešto od toga sigurno i dalje postojalo, govori nam jedan od prvih spomena Dalmacija (*Dalmatiae*) u množinskom obliku iz 3. stoljeća.⁷ Basić i Turković misle da je takav oblik još od 1. stoljeća, a da bi na to upućivao kasniji razvoj događaja. Zasad nam nije poznato ni uže ime područja te prefektove

administrativne uprave, no posve je sigurno da se nikad nije zvalo Donja Panonija, iako se to uzima »zdravo za gotovo«. U novije vrijeme tako možemo naići na radove s **konstruktom** Donja,⁸ pa čak i Donja Donja Panonija.⁹ Malu dilemu o tome gdje je to Ljudevit bio knez Donje Panonije koja se spominje samo jedanput, potrebno je usporediti s Braslavovim statusom (on je bio knez *inter Dravum et Savum*), dok mu je tek kasnije Arnulf dodijelio prostor (Donje) Panonije i to sjeverno od Drave sa sjedištem u Blatnogradu. Ne ulazimo u careve motive zašto je to tako učinio i jesu li uzrok tomu bile provale Mađara, ili nešto drugo. No, time nedvojbeno imamo definirano područje Donje Panonije, kamo je, uostalom, stavlja i europska historiografija.¹⁰ Ona sasvim sigurno ne dolazi do obronaka Dinarida, do kuda je navlače pojedini istraživači mahom iz Hrvatske. Uostalom sve je to, kako znamo, *Savia*, a ne *Pannonia Inferior* i to sve do istočne Slavonije, odnosno Druge Panonije (*Pannonia Secunda*).

Kasniji razvoj događaja pratit ćemo kroz nove reorganizacije tih prostora, sve do izdvajanja Prevalitane iz dijela istočne Dalmacije te podjelom Panonije na Sisačku i Drugu pod Dioklecijanovim reformama 297. godine. Postoji i jedan zanimljiv natpis s početka 5. stoljeća iz mađarske Baranje, blizu hrvatske granice, u kojem se spominje zahvalna *Galia Lugdunensis* koja šalje skulpturu svom nekadašnjem upravitelju Valeriju **Dalmaciju** (*Valerius Dalmatius*) u rodni kraj,¹¹ a to područje je pripadalo Drugoj Panoniji i time u širem smisli Međurječju.¹² Otkud njemu taj »nadimak«, možemo pomišljati.

Jedinstvo cijeloga prostora ponovno je uspostavljeno prije 489. godine, kada se Dalmacije opet spominju u množini i pod gotskim komesom,¹³ a vjerojatno još od Julija Nepota za kojega europska historiografija drži da ih je držao, a vladao je do 480. godine upravo iz Salone. Dalmacije se dalje opet navode združene, jer na oba salonićanska crkvena sabora održana 530. i 533. godine sudjeluju i biskupi Siska i *Baloa*,¹⁴ pa je jasno zašto se u papinim

2 *Q(uintus) GA(vius) ... FRONTO ... PRAEF(ectus) CIVITATUM SCORDISC(orum) ET BREVC(orum)...* D. Kušan Špalj 2015, str. 50-52, 152.

3 S. Soproni 1980, str. 58.

4 Documenta, str. 379.

5 Documenta, str. 381.

6 V. Sokol, 1990.

7 T. Turković – I. Basić 2013, str. 51.

8 K. Filipić 2015.

9 H. Gračanin 2011, str. 185, *passim*

10 I. Boba 1986, str. 64, 71, 108, s literaturom.

11 E. B. Thomas 1964, str. 272.

12 S. Soproni 1980, str. 59, fig. 1

13 M. Barada 1949, str. 93.

14 U Ravenatovoj provinciji *Sicce Media* stoga istovremeno ne može biti i *Siscia* i pitanje je što je uopće taj prostor koji se više nikad ne spominje.

pismima od 6. do 9./10. stoljeća često spominju u množini.¹⁵ Obje te Dalmacije, odnosno Dalmacije u množini, nalazimo zatim u geografiji Anonima Ravenatskoga oko 700. godine te oko 800. u Paulinovoj biografskoj pjesmi posvećenoj pogibiji Erika Furlanskoga kod Trsata, koji je napisao: »...barbarske narode...kojima na putu /Drave i Dunava/ stoji granica Dalmacija«. ¹⁶ Tako točno znamo gdje počinju: »od tih rijeka«.

Jedinstvo prostora potvrdit će sukob Ljudevita iz Siska i Borne iz Knina, koji se nalazi preko brda iza *Sarba* u koji se kasnije sklonio Ljudevit kod njegova ujaka. Jer na koji bi se drugi način mogao protumačiti taj rat, ako su to dvije politički različite države i posve različiti narodi, kako nanovo proviruje iz ropotarnice povijesti,¹⁷ što bi se taj franačko-Ljudevitov rat ticao Borne i Hrvata. Neka se tuku koji se tuku. Jer što bi Borna dobio tim ratom, pa onda i mogućom pobjedom? Južna hrvatska vojska iz kojega bi razloga došla do Kupe i Save, gdje je jedan dio još i loše prošao, ako se nije radilo o povratku suvereniteta na »kontinentalnu Dalmaciju«, kako je naziva Tuberon u kasnijem srednjem vijeku.¹⁸ Nitko, ama baš nitko nikad ne ratuje besplatno i bez računa, a Hrvati imaju »svojeručno potpisanu obavezu«. ¹⁹ Povratkom Siska i Međurječja nakon završetka rata pod jedinstveni suverenitet, kako se vidi iz zapisnika splitskih sabora održanih 925. – 928. godine, to je bilo ostvareno.

Pojava reducirane kratkotrajne gotske Liburnije do šire doline Zrmanje,²⁰ koja je kasno obnovljena nakon **prije nje** spominjanja Dalmacije u množini, postala je u Hrvatskoj dio pod upravom bana s tri pokrajine – Gacka, Lika i Krbava također do Zrmanje.²¹ Prokopije spominje i Liburniju i Saviju,²² ali i zbirno Dalmacije: »Tako su se dakle gotska i rimska vojska kretale u Dalmacijama« (vojskovođa Azinari 537. dolazi iz Savije),²³ pa ne znamo sigurno na koje Dalmacije tada misli, ili možda na sve tri. No već smo rekli, da u Saloni na saborima sudjeluju i biskupi Savije.

Povremene međusobne zamjene pojedinih područja od tih triju držimo mogućim i vjerojatnim. Za takvu Liburniju znaju, kakva god bila, gotski »filozofi« (Markomir), odnosno geografi, kako navodi Anonim Ravenatski, u što ne treba sumnjati, a i prihvatljiva je teza da su Karlov pisac *Anala* i biograf Einhard (i kartografi) važne podatke crpili upravo od Ravenjanina,²⁴ tj. ona nije zatečena od Hrvata na terenu, već je prostor buduće Hrvatske države određen politički (državnim ugovorom).²⁵

Liburnija stoga teško može biti podloga za spomenutu množinu, a ime joj je nestalo nakon jedinoga spomena u Borninoj tituli. Tko dobro poznaje topografiju tog područja, odmah će zaključiti da nema strateškog prostora za neku »moćnu« provinciju trsatsku Liburniju jer, da parafraziram Luju Margetića, »dovoljno je samo pogledati zemljovid« i vidjet će vrlo uski rijetko naseljeni pojas stisnut između mora i strmih planina od Plomina do *Ad Turres* – Crikvenice. *Ad Turres* je danas malo naselje Kotór sjeverno od grada Crikvenice kod brda Godač. Evo tako našega drugog **Go/u/da/u/ča**. Prvi je iznad Gacke(!), ili trećega, ako uračunamo suhu »gudurinu« bez agrarnih površina kod Krke koja je nedavno u hrvatskoj povjesnici izazvala pravu »paniku«. ²⁶ Budući da je iza Godača nađen sloj kasne antike iz 6. stoljeća,²⁷ mislimo da nije potrebno relativizirati problem šireći ga u beskraj. Što sve znači još manje demografskoga potencijala, osim za neku enklavu, a to zapravo trsatski kastrum na visokom osamljenom brdu jest, jer je sam grad, poznato je, arheološki mrtav od prijelaza 4. u 5. stoljeće i oko njega i njegove šire okolice nema sačuvanih romanskih toponima. To se područje od srednjega vijeka do danas zove *Reka*, odnosno Rijeka. Kastrum je sigurno samo povremeno opsluživala posada s Krka: dvanaest godina nakon pada Istre nema druge mogućnosti.²⁸ To kaže i samo ime »oblasti«- trsatska. U biti ona stječe neku važnost tek kao »vrata« – kod Banskih vrata ispod Trsata prema Panoniji (po Paulinu tim putem

15 M. Barada 1949, str. 93-94.

16 Documenta, str. 301.

17 V. Sokol, 1990.

18 L. C. Tuberon 2001, v. dalje.

19 DAI, gl. 31, str. 42. Car kaže s Papom, no radi se, po nama, o prvom i glavnom dijelu Ugovora s Francima u kojem je *per analogiam*, papa bio jamac /ugovor Karla sa sinovima/; više drugdje.

20 J. Medini 1980, str. 425.

21 V. Sokol 2012b, str. 32-33.

22 J. Medini 1980, str. 414.

23 J. Medini 1980, str. 427.

24 T. Turković – I. Basić, 2013, str. 53.

25 V. Sokol 2012a, str. 25, 29

26 T. Turković – I. Basić 2013, str. 56 s literat.; sl. 5.

27 Usmeno priopćenje istraživača R. Starac.

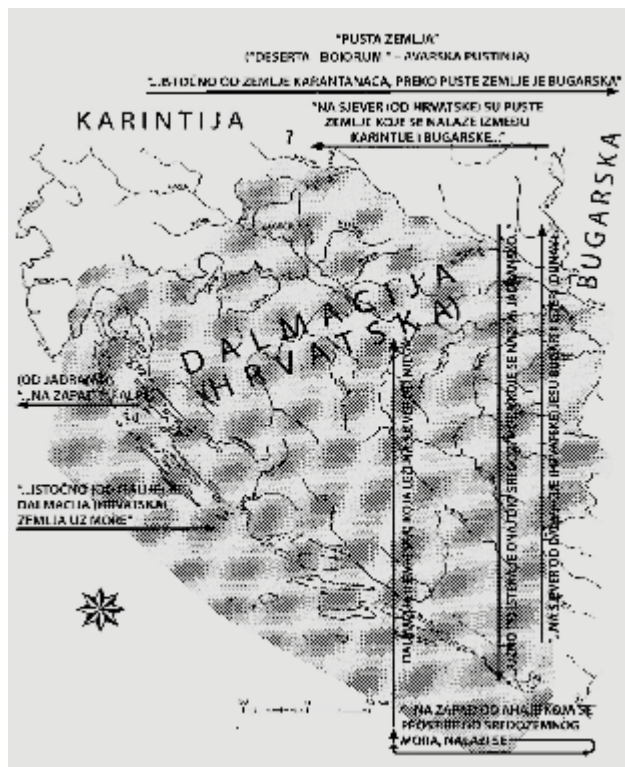
28 V. Sokol 2012a, str. 24.

očito prolazi Erik prema Puli), odnosno raskrižja prema »pravoj« Dalmaciji. Grubo bismo rekli – odmoriste. Nažalost, to se sve u literaturi nije uzimalo u obzir, a »napuhavanje« problema kompliciranjem ne vodi nikud, kako proizlazi iz naše, Ochamove »skice«.

Također se, gornjim raščlanjivanjem izraza Dalmacija u množini, uključuje u razmatranje i činjenica da je ta prema svim ranosrednjovjekovnim vrelima »druga Dalmacija« zapravo prostor Međurječja do Drave i Dunava, tj. Tuberonova kontinentalna Dalmacija. Problem okasnije i to malene Liburnije (ispod 5 % agrarne naseljenosti provincije Dalmacije) kao mikroprostora isključuje mogućnost da bi ona bila tako važan čimbenik koji bi sudjelovao u suimenovanju čitave jedne države nazivom u množini. Iz opet daljega razvoja događaja i konačnoga rezultata njezina značaja jest to da joj u srednjem vijeku više nema ni traga, a Dalmacija do Drave i Dunava se nastavlja navoditi u različitim izvorima (Paulin, Cottonianska karta, Alfred Veliki, Porfirogenet, kralj Zvonimir koji dolazi sa sjevera, po nekima iz Međurječja, Toma Arhiđakon, Tuberon itd).

Stoljeće kasniji dugotrajni teški sukobi s pridošlim Mađarima na sjeveru poremetili su organizaciju Panonije-Slovinja,²⁹ pa je to jednostavan razlog zašto je Porfirogenet ne spominje u svoje doba. Tuberonov navod je ujedno i posljednji spomen kontinentalne Dalmacije u srednjem vijeku, a on ga piše koncem 15. stoljeća u svom znamenitom djelu koje je doživjelo sedam europskih izdanja. U njemu kaže: »...u onom dijelu kontinentalne Dalmacije koji je smješten između Save i Drave, a Dravom je odijeljen od Panonije«, zatim »...da po starom pravu pod ugarsku vlast pripadaju ne samo gradovi kontinentalne Dalmacije, nego i oni primorske« te još jednom: »Petar Petrović..., inače podrijetlom iz onog dijela Dalmacije, koji leži između Save i Drave, a u naše se doba naziva Požegom«.³⁰

Tim smo raščlambama i navodima htjeli naglasiti važnost Solina kao središta i u antičkoj i u hrvatskoj povijesti. On je bio daleko veći i važniji nego što se mislilo do sada, čime se potvrđuje vrijednost truda i radova koji su veliki istraživači Salone pridonosili onomu drugom dijelu našeg prijedloga, a to je valorizacija Doline hrvatskih kraljeva. Tako sam nazvao prostor od ušća Rike do Klisa, u kojem su, kako kaže Toma Arhiđakon, pokopani »mnogi kraljevi i kraljice«.³¹ Zasad znamo za dvije kraljice, poznatu Jelenu

Slika 1

Hrvatska po opisu engleskoga kralja Alfreda Velikoga, oko godine 885. (M. Matijević Sokol – V. Sokol 2005, str. 20)

iz crkve sv. Marije na Otoku i jednu nepoznata imena u Klisu, zatim četiri kralja: Trpimira, Mihaela Krešimira i Stjepana Držislava te Zvonimira. Neki su ondje boravili i bili svoje bitke s Bizantom, kao Trpimir, kako pretpostavljamo, a neki su se krunili, kao Zvonimir. U srednjem vijeku se zna: ondje gdje je kralj, ondje je i glavni grad.

Novija i najnovija istraživanja u samom središtu Solina donijela su jedno važno otkriće, a to je da se istočni obrambeni zidovi kasnoantičke Salone nalaze točno ispod današnje središnje solinske ulice, koji svojom širinom odgovaraju potrebama još starije prometnice. Drugo istraživanje, kod mosta za Gospin otok i Jeleninu crkvu, pokazalo je postojanje temelja zida točno ispod raskrižja nasuprot crkvi, koja tako ostaje izvan njega. Dvije starije zemljišne karte, jedna iz prve polovine 18. stoljeća i druga novija iz 20., koje donose područja istočno od grada, donose i prikaz tada vrlo vidljivoga, ili istraženoga bedema,

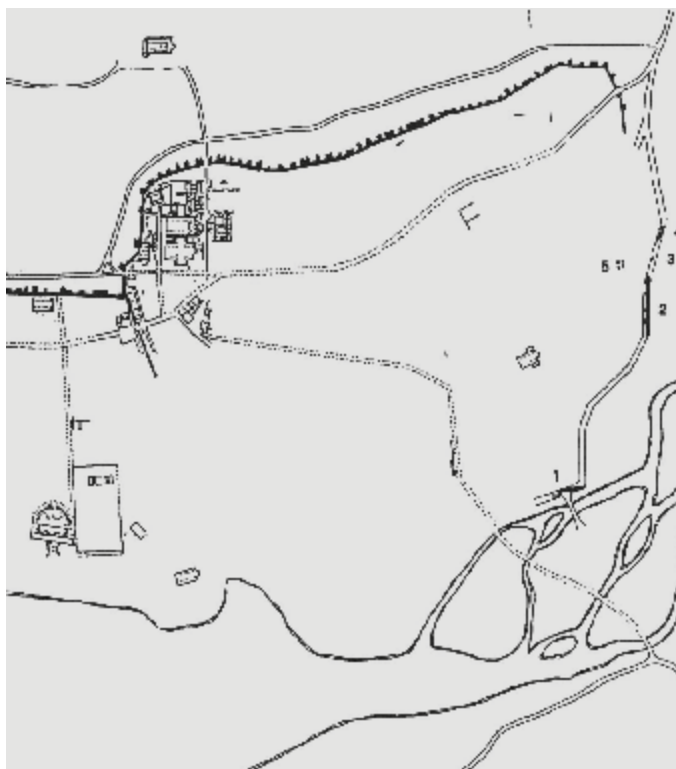
29 V. Sokol 2006, str. 87.

30 L. C. Tuberon 2001, str. 55, 197, 234.

31 Toma Arhiđakon 2003, str. 80-81.

Slika 2
Tlocrt istočnoga dijela Salone, prva polovina 18. stoljeća
(E. Marin 1994, str. 92, sl. 21)

Slika 3
Plan istočnoga dijela Salone: 1, 2 i 4 ostatci bedema, 3 most, 5 »četiri baze« (J. Mardešić 2000, str. 148, sl. 8)

koji naglo prestaje točno ispred Gradine i dalje se ne nastavlja. Moglo bi se eventualno pretpostaviti da je obrambeni zid u širokom potezu možda još u ranom srednjem vijeku bio uklonjen do razine temelja iz sigurnosno-strateških razloga, da se netko ne »useli«, a moguće je protumačiti ga nekim starim »sporazumima« na »drugi« način, što bi bilo vjerojatnije od tumačenja da je zid služio kao građevni materijal za spomenute crkve i sl. To će biti jedna od zadaća budućih istraživanja.

No, ona su pokazala još nešto, o čemu sam u diskusiji govorio sredinom devedesetih godina, a to je da su svi starohrvatski kraljevski sakralni i dvorski prostori definitivno sagrađeni neposredno uza samu Salonu, zapravo između nje i Splita(!), ali ne i u njoj. Zašto npr. nisu bili popravljani objekti episkopalnoga kompleksa, najvećega poslije Rima, koji su stajali još cijeli, a splitskoj Crkvi, niti

bilo kojoj drugoj, nije bilo dopušteno da ih koristi? Ali, izvan zidina rimske Salone može, kao objekt na Putalju s portretima hrvatskih kraljeva na antičkom lokalitetu,³² dok za kompleks Rižinica moramo još pričekati, iako sama crkva nije antička, ali je sam okoliš. Velika rimska *villa rustica* u Majdanu je bila sakralizirana do 10. stoljeća i korištena kao grobljanski prostor,³³ a tako i nešto sjeveroistočnije od Rižinica rana predromanička crkva na lokalitetu Crkvine s antičkim objektima.³⁴ Na koncu, sama krunidbena bazilika, Šuplja crkva, smještena je malo sjevernije uz Riku unutar justinijanovske bazilike, a nešto niže preko Rike je neistražen lokalitet Dvorine. Najistočnije prema Mravincima nalazi se poznato starohrvatsko groblje Glavičine, koje je pred Drugi svjetski rat istraživao Ljubo Karaman.³⁵ Tom prigodom devedesetih sam iznio pretpostavku da je zapravo bilo zabranjeno bilo kakvo naseljavanje i obnova

32 F. C. Arens 1940.

33 Lj. Karaman 1936.

34 N. Uroda 2010.

35 Lj. Karaman 1940.

rimске Salone, a tako je ostalo sve do novoga doba. Naime, to je nalagao politički oprez, jer znamo što se događalo s bizantskom temom u doba narodnih vladara, rat Trpimira s Bizantom bio je sigurno u blizini, vječna opasnost uskrsnuća obamrloga Istočnog Rimskog Carstva bila je konstantna i oprez hrvatskih vladara bio je dalekosežno politički mudar. Jer, Carstvo se ipak jednom opet vratilo, 1165. Emanuel Komnen ulazi u Split i pitanje je što bi bilo da je bilo dopušteno obnavljanje Salone?

Istraživačima Salone – Aleja istraživača

Sve do sada izneseno o Saloni, kao najvećem zapadno-kršćanskom središtu poslije Rima i administrativnom središtu antičkih Dalmacija, pa današnji status Salone, nekoć velikoga grada kraj današnjega Splita, stoljećima je privlačilo brojne istraživače različitih usmjerenja za njezinu prošlost. Već od doba ranih humanista kao Marka Marulića i Dmine Papalića koji prikupljaju kamene spomenike s natpisima, zatim Francesca Carrarre, don Frane Bulića kao arheološkoga istraživača i organizatora Prvoga svjetskog kongresa starokršćanske arheologije 1894. godine, don Lovre Katića, Mihovila Abramića, Ejnara Dyggvea pa sve do Duje Rendića-Miočevića veliki su znanstveni napori usmjereni otkrivanju salonitanske prošlosti, a s njome i one hrvatske.³⁶ Sva su ta znamenita imena, istražujući ruševine jednoga od najvećih antičkih gradova, upisala rezultate svojih istraživanja i u svjetsku povjesnicu. Njihovi brojni radovi i knjige proširili su naša saznanja i spoznaje o tom velikom historijskom središtu i njegovu velikom političkom prostoru. Tako je i kroničar cara Emanuela Komnena iz druge polovine 12. stoljeća napisao da se Dalmacija pruža na zapad »od Drine do Jadrana«.³⁷ Nedavno ga se opet moralo braniti. Stoga bi bilo potrebno odati primjereno priznanje svim spomenutim i nespomenutim istraživačima Salone na jednom mjestu.

Zato mi se čini, kao najdostojanstveniji položaj, postaviti njihove biste s postamentima među monumentalne čemprese koji povezuju groblje Manastirine i Salonu, jer će tako biti i aleja posjetiteljima koji ulaze u sam grad. Postavljeni s

doličnom pločom na pročelnoj strani, oni bi nas svojom tihom prisutnošću podsjećali na njihovo Djelo, ali i na vrijeme koje neumitno teče. Gledajući ih sa svoje lijeve i desne strane, »putnik namjernik« prihvatilo bi dio njihove karizme i života koji su poklonili tomu gradu, odnoseći sa sobom nakon razgledavanja trunke vječnosti kojoj su oni stremili.

Dolina hrvatskih kraljeva

Salona ipak nije umrla. Ona oživljuje iako u drukčijem obliku, u ranome srednjem vijeku. Hrvati u doba Dolaska ponovno organiziraju njezin prostor te podižu svoja duhovna i državna središta. Iz razloga koje smo naveli, to neće biti unutar grada. Bilo je preopasno. Ali uza same zidine to je bilo moguće. Tako to navodi i Toma Arhiđakon, jer gradovi, u početku pod Bizantom, nisu smjeli ni proviriti van. Ne doslovce, ali tu je njihovo pravno područje prestajalo još od vremena Karla Velikog. Toma jasno navodi da se tada jurisdikcija gradova nije prostirala izvan gradskih zidina: »Kada su vođe Gota³⁸ čuli da su se salonitanski građani vratili s otoka, odmah su krenuli **vojskom** na njih, počeli pustošiti njihove nasade i ne dopuštati im **izlazak iz grada**.«³⁹ Tu je posve razvidno da grad – riječ je dakako o **Splitu** – nije bio napadnut. Toma spominje još i pravni dokument (*sacrum rescriptum*)⁴⁰ koji su tada građani dobili o svojim pravima od Bizanta, upravo kao što kasnije Porfirogenet spominje Bazilijeve uredbe o plaćanju poreza. Tu vidimo uspjeh Karlove diplomacije i Karla koji je ostao lojalan Hrvatima i to ne samo ovdje nego i na sjeveru. Godine 805. njegov sin Karlo osobno je intervenirao u Češkoj kod Canburga⁴¹ onda kad su Česi počeli paliti naselja uz istočnu graničnu rijeku Šemberu. Po našoj povijesnoj rekonstrukciji, riječ je o tada već vjerojatno praznim gradovima Polapske ili Bijele Hrvatske,⁴² njih četiri u prvju crti, a tek se Kouřim održao. Upravo je to potvrdila tamošnja arheologija, koja se još samo dijelom spori oko užega datuma,⁴³ pa je to bilo zaustavljeno, a njihov knez Lech obješen,⁴⁴ čime je omogućio postojanje sjeverne hrvatske države pod dinastijom Slavnikovića do prvoga desetljeća 11. stoljeća. Karlo je nadigrao Bizant kojemu je,

36 J. Jeličić-Radonić – D. Pereža 2010.

37 N. Klaić 1989, str. 52.

38 Pod nazivom Goti Toma misli na novopridošlo stanovništvo koje naziva i Slavenima, a zapravo misli na Hrvate. Koristi varijante: Goti, Slaveni, Goti i Hrvati. Goti i Slaveni: vidi Toma Arhiđakon 2003, str. 30-35, 45-47, *passim*.

39 *Vbi autem Gothorum duces audierunt, Salonitanos cives de insulis fuisse reuersos, protinus ceperunt exercitum ducere contra ipsos, ustantes omnia culta eorum nec permittentes eos extra muros exire.* Toma Arhiđakon 2003, str. 44-45.

40 Toma Arhiđakon 2003, str. 46-47.

41 J. Kudrnáč 1970, str. 192; J. Sláma 1971, str. 725, 734-735.

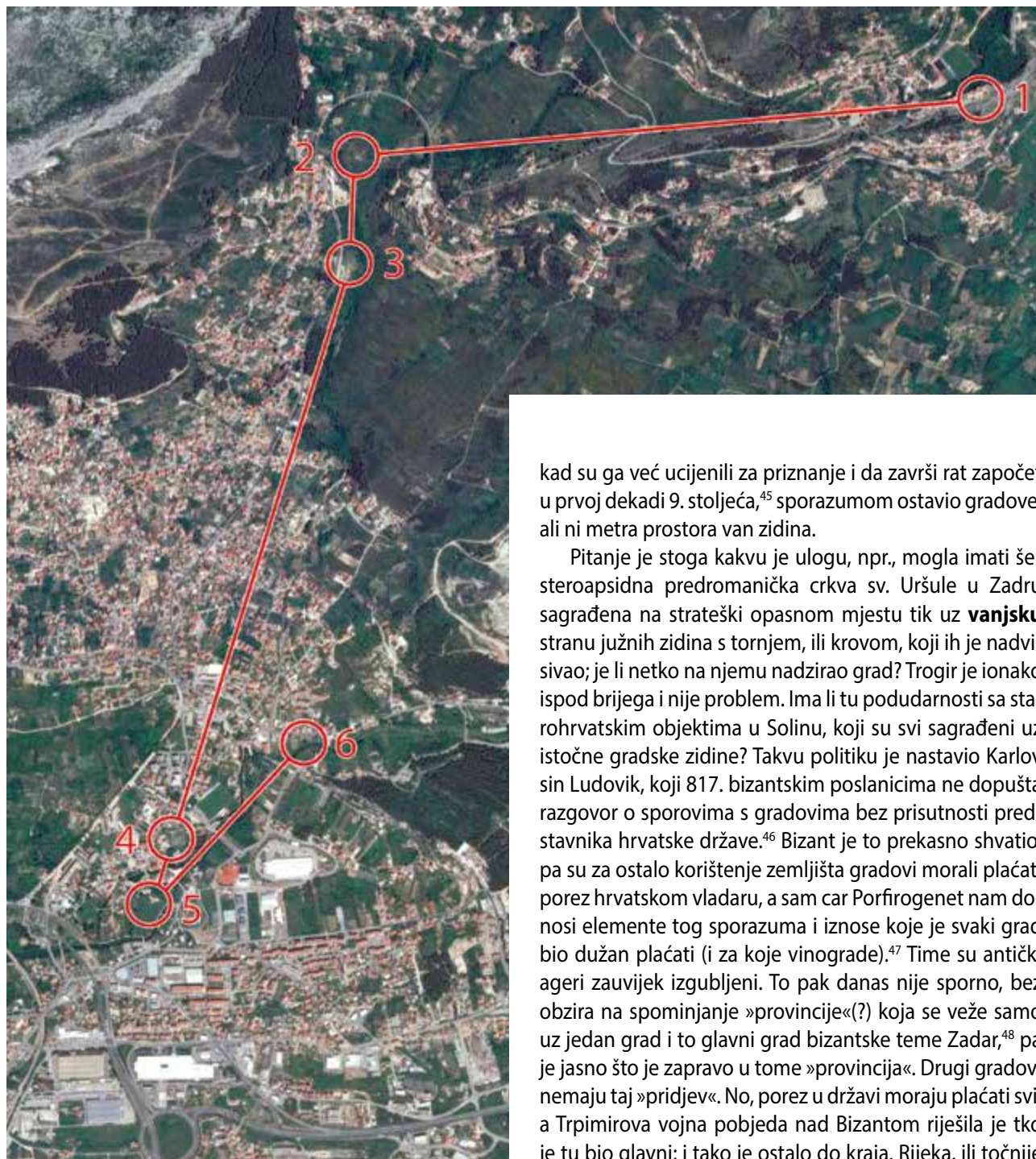
42 P. Skok 1927; 1971, str. 691.

43 J. Kudrnáč 1970, str. 175, 188-189; J. Sláma 2004, str. 586.

44 J. Sláma 2004, str. 585.

Slika 4
Aleja istraživača (V. Sokol, izrada plana J. Matijević)

kad su ga već ucijenili za priznanje i da završi rat započet u prvoj dekadi 9. stoljeća,⁴⁵ sporazumom ostavio gradove, ali ni metra prostora van zidina.

Pitanje je stoga kakvu je ulogu, npr., mogla imati šesteroapsidna predromanička crkva sv. Uršule u Zadru sagrađena na strateški opasnom mjestu tik uz **vanjsku** stranu južnih zidina s tornjem, ili krovom, koji ih je nadvisivao; je li netko na njemu nadzirao grad? Trogir je ionako ispod brijega i nije problem. Ima li tu podudarnosti sa starohrvatskim objektima u Solinu, koji su svi sagrađeni uz istočne gradske zidine? Takvu politiku je nastavio Karlov sin Ludovik, koji 817. bizantskim poslanicima ne dopušta razgovor o sporovima s gradovima bez prisutnosti predstavnika hrvatske države.⁴⁶ Bizant je to prekasno shvatio, pa su za ostalo korištenje zemljišta gradovi morali plaćati porez hrvatskom vladaru, a sam car Porfirogenet nam donosi elemente tog sporazuma i iznose koje je svaki grad bio dužan plaćati (i za koje vinograde).⁴⁷ Time su antički ageri zauvijek izgubljeni. To pak danas nije sporno, bez obzira na spominjanje »provincije«(?) koja se veže samo uz jedan grad i to glavni grad bizantske teme Zadar,⁴⁸ pa je jasno što je zapravo u tome »provincija«. Drugi gradovi nemaju taj »pridjev«. No, porez u državi moraju plaćati svi, a Trpimirova vojna pobjeda nad Bizantom riješila je tko je tu bio glavni; i tako je ostalo do kraja. Rijeka, ili točnije

Slika 5

Dolina hrvatskih kraljeva: 1 Klis, 2 Crkvine, 3 Rižinice, 4 Gradina, 5 Gospin otok, 6 Šuplja crkva (Google Earth, lipanj 2017.)

45 Ove ucjene podsjećaju na ucjene kroz koje je Hrvatska morala proći za ulazak u EU.

46 Documenta, str. 317.

47 DAI, gl. 30., str. 26-36.

48 T. Turković – I. Basić 2013, str. 60.

Rika, postaje onda onaj dio u novoj političkoj organizaciji prostora uz vanjsku stranu zidina Salone na kojem će nastati ranosrednjovjekovni hrvatski Solin.

Nedavno smo napravili analize nekropola na zapadnom području do Sv. Marte u Bijaćima, a prije toga na istočnoj strani od Otoka do Majdana i Crkvine.⁴⁹ One su pokazale naseljavanje Solina od najranijih vremena prije pokrštavanja, uz prisutnost nalaza »jamičaste« keramike možda još donesene sa spomenutoga područja sjeverno od Dunava. Isto tako i veliko bogatstvo materijalne kulture kroz čitavo razdoblje narodnih vladara, izrađenu od plemenitih kovina izvanredne ljepote. U blizini ušća Rike u more sagrađena je tik izvan gradskih zidina crkva sv. Marije /sv. Stjepana, u kojoj je po Tomi »pokopan uzvišeni muž kralj Krešimir, zajedno s mnogim drugim kraljevima i kraljicama, u atriju bazilike svetoga Stjepana«. ⁵⁰ Ondje je don Frane Bulić otkopao temelje crkve u kojoj je pronašao dijelove, po nama edikule a ne dijelove sarkofaga, sa slavim natpisom kraljice Jelene u kojem se još spominju kraljevi Mihael Krešimir i Stjepan Držislav. Jedan nerazvrstani veći ulomak ploče mogli smo nedavno restituirati u ispravniji oblik HOC IN TUMULO..., ne kao ranije čitano IN HOC TUMULO...⁵¹ Ipak, još je devet ulomaka ostalo neraspoređeno, ali uvijek postoji nada da će se i drugi pronaći, čime bi kraljičina ploča bila potpunija. Blizu Sv. Marije na

Otoku, uzvodno prema sjeveru, nalazi se tzv. Šuplja crkva, krunidbena bazilika hrvatskih kraljeva. Podignuta, po sadašnjim tumačenjima u 11. stoljeću, politički je centar dinastije Trpimirovića kad su došli iz Knina. Dalje sjeverozapadno kroz solinsku prodolinu uzvodno uz Ilijin potok dolazimo do Rižinica gdje je nađen natpis s imenom kneza Trpimira, a sada pod odronom zemlje i prava »Trpimirova« crkva 9. stoljeća furlanskoga tipa s polukružnom upisanom apsidom. Ti novi nalazi, bogati nakit također iz 9. stoljeća i dijelovi vrhunski klesana ciborija, pokazuju da taj natpis kneza Trpimira, kojega Gottschalk u svojoj raspravi o predestinaciji naziva kralj te spominje poznatu Trpimirovu pobjedu nad Bizantom, nije bio slučajan. Još dalje, u Klisu, nađen je novim istraživanjima na tvrđavi kao *spolia* natpis, s navodom kraljice nepoznata imena.⁵² Dobro izrađena slova pokazuju važnost toga, zasad nepotpunoga teksta.

Osobina djela gotovo svih spomenutih velikana je da njihov istraživački duh povezuje oba ta mjesta, i Salonu i dolinu Rike, čineći jedinstvenu metodu rada koju struka poznaje. Kako iz svega ovdje rečenoga vidimo, novim istraživanjima i istraživačima nema kraja. Vjerujemo da će mnogo novih još doći u Dolinu hrvatskih kraljeva i Salonu te u njoj ostaviti svoj stručni i znanstveni biljeg. A njihove ćemo likove jednoga dana naći i u našoj Aleji istraživača.

49 M. Matijević Sokol – V. Sokol 2010, str. 423-425; V. Sokol 2016.

50 *Ibi namque magnificus uir Cresimirus rex, in atrio uidelicet basilice sancti Stephani tumulatus est cum pluribus aliis regibus et reginis.* Toma Arhidakon 2003, str. 80-81; M. Matijević Sokol 2002, str. 265.

51 M. Matijević Sokol – V. Sokol 2010, str. 420.

52 R. Bužančić 2011.

Literatura

- F. C. Arens 1940 Franz Christian Arens, *Važan prilog starohrvatskoj povijesti*, Hrvatska revija, god. XIII, br. 11, Zagreb 1940, 595.
- M. Barada 1949 Miho Barada, *Dalmatia Superior*, Rad JAZU, knjiga 270, Zagreb 1949, 93-113.
- I. Boba 1986 Imre Boba, *Novi pogled na povijest Moravie*, Split 1986.
- R. Bužančić 2011 Radoslav Bužančić, *Crkve sv. Vida na Klisu i sv. Marije u Blizni Gornjoj. Prilog proučavanju vladarske predromaničke arhitekture IX. stoljeća*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 42, Split 2011, 29-67.
- DAI Božidar Ferjančić, *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije. Tom II. Konstantin Porfirogenit*, Beograd 1959.
- Documenta *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia* (collegit, digessit, explicuit Fr. Rački), Zagrabiae 1877.
- K. Filipec 2015 Krešimir Filipec, *Donja Panonija od 9. do 11. stoljeća*, Sarajevo 2015.
- M. Gebel 1975 Marion Giebel, *Res gestae. Monumentum Ancyranum*, Reclam 1975.
- H. Gračanin 2011 Hrvoje Gračanin, *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju*, Zagreb 2011.
- J. Jeličić-Radonić – D. Pereža 2010 Jasna Jeličić-Radonić – Darko Pereža, *Topografija antičke Salone (II)*, Tusculum 3, Solin 2010, 167-203.
- Lj. Karaman 1936 Ljubo Karaman, *Starohrvatsko groblje na »Majdanu« kod Solina*, Split 1936.
- Lj. Karaman 1940 Ljubo Karaman, *Iskopine društva »Bihać« u Mravincima i starohrvatska groblja*, Rad JAZU 268, Zagreb 1940, 1-44.
- N. Klaić 1989 Nada Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, Zagreb 1989.
- J. Kudrnáč 1970 Jiří Kudrnáč, *Ključov*, Praha 1970.
- D. Kušan Špalj 2015 Dora Kušan Špalj, *Povijest rimskog naselja Aquae lasae*, u: *Aquae lasae. Katalog izložbe*, Zagreb 2015, 50-52, 152.
- J. Mardešić 2000 Jagoda Mardešić, *Istočni trakt gradskih zidina Salone*, *Opuscula archaeologica* 23-24/1999-2000, Zagreb 2000, 143-153.
- E. Marin 1994 Emilio Marin, *Civitas splendida Salona*, u: *Salona Christiana*, Split 1994, 9-104.
- M. Matijević Sokol 2002 Mirjana Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo. Rano doba hrvatske povijesti*, Jastrebarsko 2002.

- M. Matijević Sokol – V. Sokol 2005 Mirjana Matijević Sokol – Vladimir Sokol, *Hrvatska i Nin u doba kneza Branimira*, Zagreb 2005.²
- M. Matijević Sokol – V. Sokol 2010 Mirjana Matijević Sokol – Vladimir Sokol, *Quedam Helena regina...*, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, ser. 3, br. 43, Zagreb 2010, 415-431.
- J. Medini 1980 Julijan Medini, *Provincia Liburnia*, *Diadora* 9, Zadar 1980, 363-444.
- P. Skok 1927 Petar Skok, *Kako bizantijski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena*, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. I, sv. 1-2, Zagreb – Knin 1927, 60-76.
- P. Skok 1971 Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1971.
- J. Sláma 1971 Jiří Sláma, *K počátkům Slovanského osídlení západních Čech*, *Archeologické rozhledy* XXIII/6, Praha 1971, 725-741.
- J. Sláma 2004 Jiří Sláma, *K problému historické interpretace zániku rané středověkých hradišť v Pošembeří*, *Archeologie ve středních Čechách*, Praha 2004, 585-589.
- V. Sokol 1990 Vladimir Sokol, *Panonija i Hrvati u 9. stoljeću*, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 14, Zagreb 1990, 193-195.
- V. Sokol 2006 Vladimir Sokol, *Hrvatska srednjovjekovna arheološka baština*, Zagreb 2006.
- V. Sokol 2012a Vladimir Sokol, *Propast kasnoantičkih naselja i nekropola u Istri u ranom srednjem vijeku*, *Pičanska biskupija i Pićanština*, Pazin 2012, 21-40.
- V. Sokol 2012b Vladimir Sokol, *Gacka u IX. stoljeću*, *Gacka u srednjem vijeku*, Zagreb – Otočac 2012, 25-47.
- V. Sokol 2016 Vladimir Sokol, *Arheološka baština Kaštela*, (predavanje u Društvu Kaštelana), Zagreb 2016.
- S. Soproni 1980 Sándor Soproni, *Geography of Pannonia*: u: A. Lengyel and G. T. B. Radan (ed.), *The Archeology of Roman Pannonia*, Budapest, 1980, 57-63.
- E. B. Thomas 1964 Edit Baja Thomas, *Römische villen in Pannonien*, Budapest, 1964.
- Toma Arhiđakon 2003 Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana*, (priedila Olga Perić; komentar Mirjana Matijević Sokol; studija Radoslav Katičić), Split 2003.
- L. C. Tuberon 2001 Ludovik Crijević Tuberon, *Komentari o mojem vremenu*, (uvodna studija i prijevod Vladimir Rezar, bilješke i kazalo Tamara Tvrtković), Zagreb 2001.
- T. Turković – I. Basić 2013 Tin Turković – Ivan Basić, *Kasnoantička i ranosrednjovjekovna Tarsatička Liburnija (Liburnia Tarsaticensis) u svjetlu geografskih izvora*, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 40, Split 2013, 33-80.
- N. Uroda 2010 Nikolina Uroda, *Ranosrednjovjekovni grobovi s lokaliteta Crikvine (Sv. Ilija) u naselju Rupotina u Solinu*, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 37, Split 2010, 61-75.

Summary

Vladimir Sokol

The Salona Researchers Alley – The Croatian Kings Valley The Importance of Dalmatia in the Croatian History Resulting from Their Researches

Key words: Salona, Dalmatia/Dalmatias, Illyricum, Liburnia, capital city, researchers, Duje Rendić-Miočević, researchers alley, Manastirine, Croatin Kings Valley, queen Jelena, princ Trpimir, king Zvonimir

The author begins the paper by dealing with the importance and significance of Dalmatia in the Croatian and the European histories, establishing new facts on its political organisation that is in many texts referred to in the plural form, Dalmatias, and presenting new conclusions on the territories that also include the »continental Dalmatia« between the Sava and the Drava rivers. This aroused the centuries long interest of numerous researchers, since the period of Humanism, about its history and monuments, and the province capital – Salona. Salona will lose this role when destroyed by the Avar and Slavic invasions in the early Middle Ages, letting it over to Zadar. However, at that time it will become the centre of a new state on the eastern Adriatic coast, the Croatian principality and kingdom. Furthermore, in analysing of the plural Dalmatias, the discussion is included also the fact that according to all early medieval sources the »other Dalmatia« is actually Međurječje (»mezopotamia«), the area between the Drava and the Danube rivers, that is, the continental Dalmatia (Tuberon). The problem of the later, reduced (to around 5 % of the province of Dalmatia), Liburnia as a microspace excludes the possibility of it being such an important factor that participated in co-naming of an entire state by a plural name. Furthermore, these events will not, for political reasons, allow rebuilding the city. The episcopal complex, at that time still undamaged, will not be rebuilt, and all new Croatian sacral and court complexes will be built immediately outside the Salona's city walls, between this city and Split. At the arrival of the new epoch, its monuments, especially the inscriptions, became subjects of interest since as early as the humanists Dmine Papalić and Marko Marulić. Since that time numerous archaeologists, historians and architects made their contributions to researching Salona and its monuments in many ways. Some of them have particularly earned to be marked in an adequate space defined next to the Manastirine cemetery. The paper presents the most important of them, the memory of who would be materialised in the form of busts down an line of cypresses, making the Salona Researchers Alley, within the Tusculum complex. Since Salona with its Roman complex makes a cultural and historic entity indivisible from the early medieval monuments of Solin, it is suggested that besides the above stated project, affirmed and instigated is renewal and presentation of the royal structures and their surroundings in the parallel project of the Croatian Kings Valley. Rev. Frane Bulić, Rev. Lovre Katić, Duje Rendić-Miočević, Einar Dyggve have earned their place in the Salona researchers alley, but they linked their work also with the King Trpimir's Rižinice, the Croatian kings mausoleum at Otok, and the King Zvonimir's coronation basilica. Other mentioned kings and queens included as well, this project would value the most important historical heritage of the Croatian identity.

Translated: Radovan Kečkemet

